Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Ústav románských jazyků a literatur

De Sefarad 1 a Sefarad 3 Los sefardíes y su lengua

Yvette Bürki
(Universität Bern)

Canción tradicional sefardí

Esta montaña d'enfrente S'aciende y va quemando Allí pedrí al mi amor, M'asento y vo llorando. Arvolico de menekshe

Yo lo ensembrí en mi huerta Yo lo crecí y lo engrandecí Otros s'estan gozando.

Secretos quero descuvrir Secretos de mi vida,

El cielo quero por papel, La mar quero por tinta,

Los arvoles por péndola

Ni siance ni nariantae

Para 'scrivir mis males,

No hay quen sepa mi dolor,

Estructura

- 1. Origen del topónimo *Sefarad* y las distintas etapas migratorias (Sefarad 1, 2 y 3)
- Sefarad 1
- 3. Sefarad 2
 - 1. Origen del judeoespañol
 - Producción textual
 - 3. Características lingüísticas
- 4. Sefarad 3
 - Características
 - 2. El ejemplo de Nueva York
 - 3. Decadencia
 - 4. Resurgimiento en la era virtual

Sefardíes y judeoespañol

- <u>Sefarad</u> (hb. 'Península Ibérica'): Asentamiento de las comunidades sefardíes en la Península Ibérica.
- <u>Sefarad 2:</u> -> Diásporas fuera de la Península Ibérica.
- <u>Sefarad 3:</u> -> Diásporas terciarias desde el Imperio Otomano y el Norte de África a Europa, Israel y a América.

Mapa 1: Asentamientos sefardíes en Al –Ándaluz (ss. X-XI)

 Situación lingüística de los sefardíes en al-Ándaluz

Distancia comunicativa: árabe-hebreo

Cercanía comunicativa: árabe coloquial

(Cf. Minervini 2006)

Mapa 2: Asentamientos sefardíes en los reinos cristianos (ss. XIII-XV)

 Situación lingüística de los sefardíes en los reinos cristianos

Distancia comunicativa: romance-hebreo

Cercanía comunicativa: romance

(Cf. Minervini 2008)

Mapa 3: Destinos de la diáspora en Sefarad 2 (1492 en adelante)

Mapa 4: Destinos más representativos en Sefarad 2

Mapa 5: Territorios de asentamientos de asquenazíes y sefardíes

Origen del judeoespañol

- El judeoespañol se encuentra como variedad formada solo en el siglo XVIII fuera de la Península Ibérica en el Imperio Otomano y en el norte de Marruecos por un proceso de koineización debido a:
 - Ruptura del contacto con la Península Ibérica
 - Procedencia de los sefardíes de diferentes partes de la Península
- Base de la koiné: castellano

Producción textual sefardí

 Aljamía: Los sefardíes, como todas las comunidades judías, escribieron tradicionalmente en alefato: alfabeto hebreo, pero en la lengua vehicular de la comunidad (primero romances en la Península Ibérica, después en judeospañol en el Imperio Otomano).

Producción textual sefardí

- Aljamía (adj. derivado aljamiado), procede de la voz árabe ^caramiyya 'lengua extranjera (= no árabe)' que se opone a ^carabiyya ('lengua propia').
- Primero el término caramiyya fue empleado por los árabes para referirse a las hablas románicas de al-Ándaluz; posteriormente fue aplicado por los cristianos a la lengua de los moriscos, porque aunque éstos habían sustituido el árabe por el romance como lengua de comunicación, seguían utilizando su escritura.

Producción textual sefardí

- Por eso *aljamía* pasa a designar algo escrito en una lengua no árabe, pero utilizando el alifato.
- Finalmente, por extensión analógica, aljamía y aljamiado se han convertido en tecnicismos para designar textos romances grafiados con caracteres árabes o hebreos (Schmid 2006: 64-65).

Producción textual

Lechería otomana Cerca el baño de la plaza Leche garantizida

סירקה איל באכייו די לה פלאסה ליג"י גאראגטיזירה פורה קומינדאדה פור לום דוקמורים פוכניסייו מה דומיסינייו

Publicidad de leche

El Avenir, 1901

Salud!

Salud!

Recomendado por los doctores Servicios a domicilio

Producción sefardí de la primera etapa en Sefarad 2

Fig. 1: Texto religioso: Haggadá (Livorno), 1822

Producción sefardí de la segunda etapa en Sefarad 2

Fig. 2: Periódico *El Avenir* (Salónica), 1901

איל דיי אידוארדו די אינג לשניבב דעו חין פוגליקן
21. חביום חנבים חין חלנותנה בין בוקולר:

"ו קולי חיל חלנותנה בין בוקולר:

"ו קולי חיל חלנותנה בין בוקולר הי הקפולר יודי לוכנו

וייוותו חין הילהחיות הין חליבות בלינות הייו ייו פי נייי

ביין קחלנון חלייות פון לנחלות די עליולני, כו קולו חין

מיקי פחח, עד מחוניים חומכם החלוים. חלכי חין

מיקי מיום מחליבות הלחדי ליקל בין בפלין קוש נחן

מי חייבו ועל מחקרילייות פיר קום מלחיר, זה חין

מין מוקריליינו געל מעירם חלייות שות חיומועומספי:

מין מוקריליינו געלורים פושהם וחלרים למין חיומועומספר היון פולרים היון מוניה חין

קחלייה הי מין חייות בין מין מפולרים לחיים מולף מין מופחן

מין מוקריליינו געלורים פושהם וחלכי מלחי חלבן מין מופחן

מין מוקריליינו געלורים מושהם וחלבות חיים מופחן

מין מוקריליינו געלורים מושהם וחלבות חין מופחן

מון מוקריליינו געלורים מושהם וחלבות חלבות פין מופחן

מין מוקריליינו געלורים מושהם וחלבות חיים מופחן

מין מוקריליינו געלורים מושה מירון

לה ליספורייה די חיספה נובלי פאמיחה מאנפון אפאראה אין חיל שובדו העשירו פיום שיבליקחליה אין יליל אבירי.

לום נידיים די רומאניאה

ב נכחר למחלה כי ונקייו חין שינו די חזיר פור לוק ג'דייוק די רועמלמהה בו קי חיל לחזו פור חללדיד דריילוק. די קוחות שרכו די עו לאוי שי נועמליה של מקטח חיימו מודו לי ב פוקיבלי שר אונינספר שון במסרי קונגריקו חיימו מודו לי בח ג'דייוק רומינים. חיל כי אלרסף הן איקטר חיקופו חם מודוק לוק קושיסטוק פוליטיקוק א ליקטר חיקופו חם מודוק לוק קושיסטוק פוליטיקוק או ליין בה די לוק דיריעון די לחומניי קי שומחין מחמי מין לה קמופחסיה פור או רביחיון דיל פולין אי פון מגורה של אי הי קרשוניין די חומניין שומחקון די חון אי פון מגורה של אי הי קפוליין לא מפוצליון די חון גרמדי מוניכו די מיקקריטונה לי מונכרים שלישיקום, די חון גרמדי מוניכו די מיקקריטונה לי מונכרים שלישיקום.

לכסמק פרחנסמים, חימיל זולה, מקפחב נורבו חי ומגוס אומרות קמביית, מיקקריבאות הי התברות ספיניתוקה יים דיקלהלרטון קי באן חה שומאר מאומר של קידות קובנדקו . אן מאהפיקטי בדה שובביקלה שור השחריהה לה משוייון שובביקה פרחנס אה אומה מקקיין אין מאצר לום בידיום שובביקה פרחנים אה אומה מקקיין אין מאצר לום בידיום די ורנומניתה.

דיון קו איל מידו גואדים לה בייה. ליפטו אים מגד ברדוד קיימדו אמניק מידות קי בירכאר לאחלה א ספק אמניתן איקקאפון לוכן אמריזות פארה אולניאר איקפי קונברכן אין אפרים אל גולימי רומיט יש פרומיטיו קלאראמינסי, קוצון פארים אל גולימי רומיט יש פרומיטיו קלאראמינסי, קוצון קרומיקלי, קי לה מאיבה לי קובר לק אולכאלירים קי ודי שלי עביילה אין אינדיקומיין ואוד אל מות ביליארני בו קרה אפריקאלה אה לק ב' ליונדיון. די אותר פלארים איל משוני ארראל אקינורה קי ליונדיון די אותר פלאר ביץ אינאינמאליי ארראל אקינורה קי לאפריון די און אוגלה ביץ אינאינמאליי קי לאק פוסיסיילק אחירון אלה שון פארון אינופורמאליים ביקפן אה רומלמלה שוקלמני כן יראבאלונייטון די אף ביקפן אה רומלמלה שוקלמני כן יראבאלונייטון די אף

שולות ליקטות שלטות לוגמאלות מיינתן שליים, מנכ בואינה אינפלואיתם תובר אל אינמאלו זי לות ציליים אין אין הומאיאם. אל דר ג באסיר, ואלן האניי די לה קו שוניטת קפדריה די לוגדרה או אוכו ד לות בעיברתיינינים שוניטת קפדריה די לוגדרה או אוכו ד לות בעיבריינינים די בא הלבו-באאי מקשול ומנטי אין בוקאריקני אי די שלה הומאליאה, איקטה או אוליינים די או בוקאריקני אי היה איל היי קאדול לו איבליינו את פראקן אין איל פאלאקייי איל היי קאדול לו איבליינו את פראקן אין איל פאלאקייי די בוקאר או אופייים. לה דיינה מאביין עצי אונה קובליקסיין די אוכה אוכה קובליקליין עצי אונה קובליקלאסיין די אוכה אוכה קול איל די נאקשיי, אל היימין אונה איל איניים אונה איל אינה איל אינור איל אונה בול א

לה קובצרפתפיין קון אל די שאי די או קמרמקמים נודי אינונרטאפט פיימד כי טרמטו דיל איקסמאד די נים ג'דייוס אין דונמרמה סיימד סולבי דיל קוול איל דיב במקפיד בל במקפיד מבנו מהמקמומני. איל כיי אטורנו קי אינוני אוקטפאלו אינוי מריקפי א דילי סיר אנייורנו קי איל מוצי מים נודי מריקפי איל איל שני דמרות מאכנו מארם נוק מיינו די אינוניבר אין איק מודי דמרות מאכנו מארם נוק

Producción sefardí de la segunda etapa en Sefarad 2

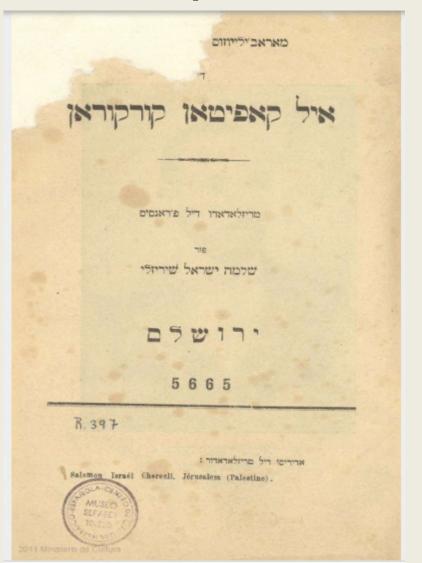
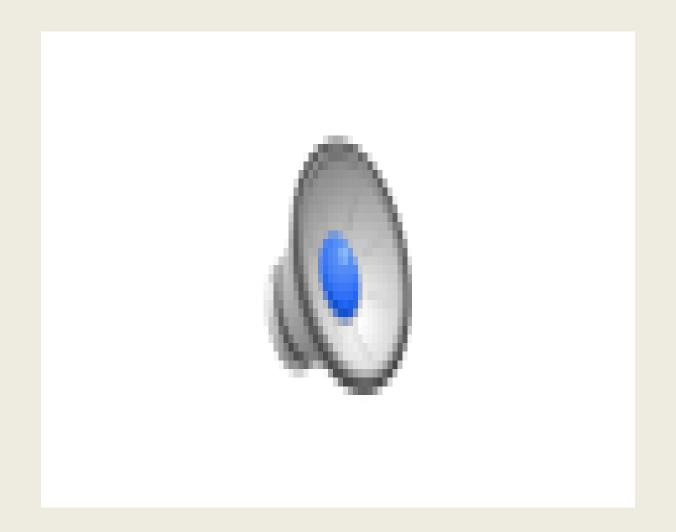

Fig. 3: El capitán Corcorán (1905) [novela traducida del francés]

CARACTERÍSTICAS DEL JUDEOESPAÑOL (cf. H.O.)

- Nuevas diásporas a territorios fuera del Imperio Otomano desde finales del siglo XIX hasta la primera mitad del siglo XX:
 - Francia
 - Palestina (Israel)
 - Hispanoamérica (Venezuela, México, Argentina) y
 Brasil
 - Norteamérica: EE UU y la parte francófona de Canadá (Quebec y Montreal)

Razones

- Reformas Imperio Otomano
- Creación de nuevos Estados
- Nacionalismos crecientes: antisemitismo
- Catástrofes naturales
- Pobreza y hambrunas, etc.

Sefardíes en EE UU

- 1899-1924:
 - EE. UU.: entre 50.000 y 75.000
 - NY: estimaciones entre 25.591 y 35.000 inmigrantes sefardíes (cf. Angel 1973: 87; Ben-Ur 2009: 35
 - Principales comunidades en EE.UU.): Nueva York, Los Angeles, Seattle; San Francisco, Atlanta, Rochester, Portland, Chicago, Indianapolis, Montgomery, Alabama (Malinowski 1983: 138)

Sefardíes en EE UU

- Los sefardíes llegados desde el Imperio
 Otomano son una minoría alóctona en EE UU:
 - Lengua oficial y mayoritaria: inglés
 - Lengua de los sefardíes: judeoespañol

Otras comunidades judías en en Nueva York

- Existe también una comunidad judía no sefardí:
 - Judíos asquenazíes: dominantes dentro de la comunidad judía en Nueva York y la más antigua. La lengua de comunicación intracomunitaria es el yídis.

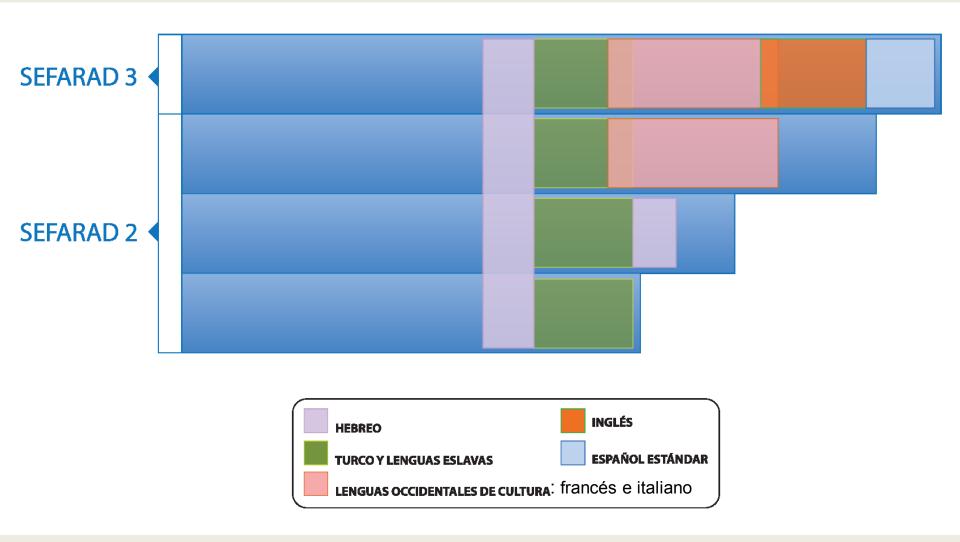
Las comunidades hispanas en Nueva York

- Existen comunidades que hablan español en su variedad hispanoamericana (seseo; ustedeo) y peninsular (diferenciadora de /s/ y /θ/).
- Sefardíes comparten barrios con puertorriqueños.

Las comunidades hispanas en Nueva York

«I remember the signs in shop windows when I was growing up in the South Bronx in the 1950s: Aquí se habla español 'Spanish spoken here'. My mother and father made their purchases in English because they had been in New York City for decades and spoke it with ease, but increasing numbers of Puerto immigrants were aided by Spanish-speaking merchants, often Sephardic Jews. Their centuries-old Spanish, maintained in the diaspora since the expulsion of the Jews and Moors from Spain in 1492, was rekindled to serve burgeoning Puerto Rican community» (Zentella 1997: 167).

El Judeoespañol y las lenguas en contacto

Decadencia del judeoespañol

- A partir de la segunda mitad del siglo xx el judeoespañol experimenta un fuerte declive.
- Razones:
 - Adopción de las lenguas de los Estados nacionales
 - Judeoespañol se restringe al ámbito doméstico
 - No hay paso intergeneracional de la lengua
 - Carencia de instituciones educativas
 - Se deja de cultivar la aljamía
 - Caos "escritural" y ausencia de nueva producción textual
 - Falta de prestigio de la lengua

^{17/05/2017} Holocausto

Decadencia del judeoespañol

FILISTIN VASI

ci Cihan harbinin dünahudilerine müthis isve büyük telefata selduğu herkesce acı bir at olarak bilinmektedir. Almanyası Yahudiledeni haklarından mahettiği gibi 4 milyon mân da ölümüne sebep olir. Gerçi Almanya bu ane hareketinin nasıl alevhine döndüğünü miş değildir; bununla er dünya hâla rahatına

ZI ALMAYASI LOS EMPOZANTES FUNERAYES DEL DEFONDO MENASE KATALAN

Alhad pasado, los restos nortales de los desgrasyados Senyores Menase Katalan i Robert Fresko, ke muryeron tan tristamente en el terivle aksidente de aeroplan, fueron trayidos de Atena kon avyon a Istanbul. Al lunes, verso las oras 13 una empozante seremoniya funebra fue selebrada en la Sinagoga de Büyük Hen dek, por el repozo de la alma de Menaşe Katalan. La Kehila entera adornada de preto, muş olmaktan uzaktır. era muy çika para kontener sayfasını karıstıracak los komersantes de la plasa

La avyertura de la **Grande Asamblea** Nasyonala

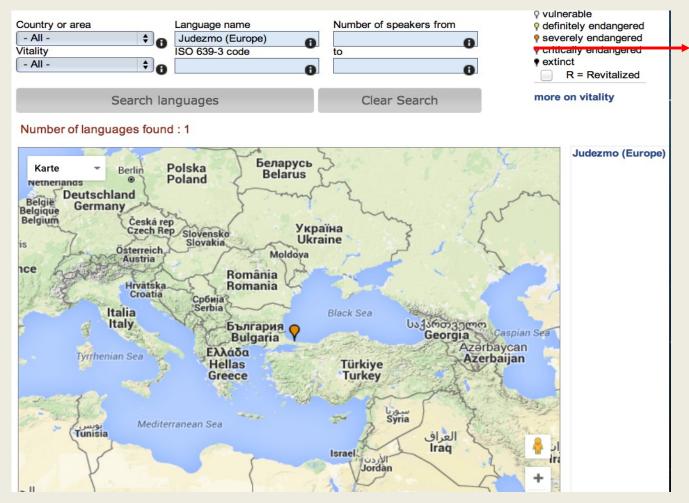
(De noestro korespondyente) Azer reformas en todas spesyal en Ankara) Sabat pasado, bransas de la administrasyon, a las oras 15, la Grande Asam- foerteser mas la armada, a bles Nasyonala fue avyerta kon ekonomiyas, munciguar todo un deskorso istoriko i majistral ke sale en el payiz, desvoltar del Kapo del Estadoel Prezi- demokrasiya turka en el ser dente de la Republika Ismet del ideal de la custisya, ton

El Prezidente paso a la tri- i de la siguridad kolektiva buna, aklamado solamente de el mundo, kedar atados a no todos los deputados del Par- tros aliyados i a noestros a tido republikano popularyo. En gos, azer i otras boenas re

parte a la realizasyon de la

Unico periódico que sobrevivió la muerte de la prensa sefardí: Salom (Estambul)

Decadencia del judeoespañol

Severely endangered

Situación del judeoespañol (ladino) según el Interactive Atlas of World's Languages in Danger de la UNESCO (http://www.unesco.org/languages-atlas/)

 Desde finales del s. XX y principios del s. XXI el número de hablantes del judeoespañol ha subido ligeramente y está bastante presente en la Red.

Razones:

 Surgimiento de un nuevo movimiento étnico que reivindica el judeoespañol como parte de la identidad cultural sefardí.

Alhad pasado fue un dia espesyal, kon sus kantes, sus sketches i konferensyas yenas de umor i tambyen de amor por el arte piktural i la syensya kulinar, un dia ande se attesto ke se puede todo ekspresar en Djudeo-Espanyol. Esto es importante i konfirma ke el es syempre 'una lingua biva'. [Şalom, Judeoespanyol, 9.02.2016, http://salom.com.tr]

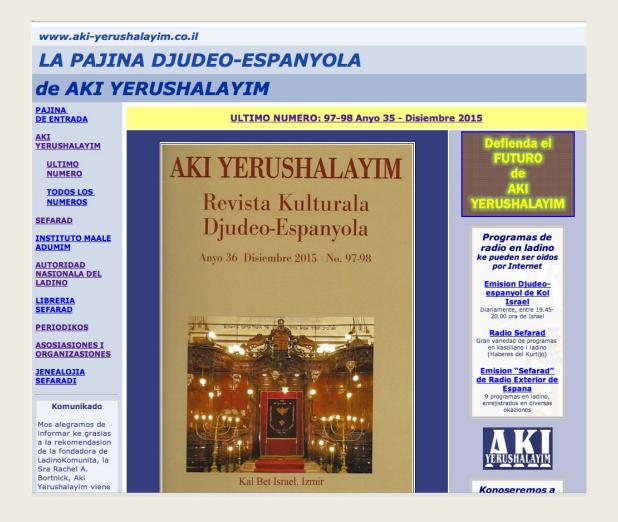
Razones:

- Reconocimiento institucional por parte de Israel
 - 1997: Creación de la Autoridad Nasionala del Ladino y su Kultura (ANLK)
 - Fundación de la revista electrónica Aki Yerushalayim
 - Creación de un sistema ortográfico unificado en letras latinas

Duvimos entonses dezvelopar un alfabeto espesial bazandomos sovre 2 prinsipios:

- 1. Ke reflekte fidelmente la fonetika djudeo-espanyola, i sovre todos los sonos reprezentados por las letras <j>, <dj> i <sh> (ver la tabla de grafia ke aneksamos), ke no existen en el espanyol moderno.
- Ke sea bastante simple para poder ser embezado i asimilado fasilmente, mizmo por lektores adultos ke no se puede esperar ke vayan agora a kursos para embezar las reglas de esta mueva grafia.

La ANLK sobre la nueva ortografía en el alfabeto latino [http://www.aki-yerushalayim.co.il/ay/075/075_05_grafya.htm]

Aki Yerushalayim, revista electrónica de la ANLK

Foundation for the Advancement of Sephardic Studies and Culture

Ladinokomunita

LADINO PRESERVATION COUNCIL

Un Sito Ande El Djudeo-Espanyol Bive

News of the death of Judeo-Spanish (Ladino) have been greatly exaggerated. This beautiful Sephardic language is not only used daily, but it is the only acceptable language of communication in our virtual community called Ladinokomunita. The members of this Internet chat group, who may reside hundreds and thousands of miles from each other on earth, have discusions with each other daily via e-mail in the language they all understand. In other words, here, Ladino (Judeo-Spanish) is indeed very much alive!

Click here to listen to spoken Ladino (50 seconds) 390k MP3

Click here to listen to spoken Ladino (47 seconds) 364k MP3

Our Purpose

- 1. To promote the use of Ladino;
- 2. To spread the use of a standardized method for spelling Ladino with Roman characters;
- 3. Ask and answer questions and share information regarding the language, culture, history, and traditions of Sephardim;
- 4. And to discuss other subjects of interest of concern.

